

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА КРАЇНИ – ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАПРЯМКИ

У статті досліджено сутність поняття «продовольча безпека», її основні завдання та принципи формування. Визначено основні індикатори продовольчої безпеки, які у сукупності характеризують ефективність аграрної політики.

The essence of «food security» and the main objectives and principles of food safety were analyzed. The main indicators of food security, which together characterize the efficiency of agricultural policy, were investigated.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування продовольчої безпеки покладається саме на суб'єкти держави, які безпосередньо несуть відповідальність перед населенням за його достатнє забезпечення якісними продуктами харчування. Продукти харчування є важливими та незамінними в життєдіяльності людини. Сільськогосподарська продукція, що є основою харчування, виступає демографічними чинником який є основним для забезпечення природних потреб людини у відтворенні біоенергетичного балансу.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. На актуальність проблеми продовольчої безпеки, як пріоритету агропродовольчої політики, вказують численні теоретичні дослідження та узагальнення як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема праці А. І. Алтухова, В. Я. Амбросова, Ю. Д. Білика, В. П. Галушка, О. І. Гойчука, А. В. Гордєєва, Р. М. Дацків, С. М. Кваші, О. В. Кочетков, І. І. Лукінова, Л. О. Мармуль, Р. В. Марков, П. Т. Саблука, В. О. Точиліна, Л. М. Худолій, Г. В. Черевка, О. М. Шпичака, В. В. Юрчишина, наукового доробку вчених, які займаються проблемами національної безпеки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження проблем продовольчої безпеки вітчизняними та зарубіжними вченими залишається досить актуальною темою та потребує подальших досліджень. Зокрема потребують вивчення питання, які полягають у висвітленні економічної сутності поняття «продовольча безпека», виділенні її складових та особливостей забезпечення на рівні держави.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення понять продовольчої безпеки як структурованої та системної категорії, яка характеризує економічні відносини стосовно продовольчого споживання та якості харчування на різних рівнях людської спільноти. Продовольча безпека в широкому розумінні – це суспільне благо, а тому її забезпечення потребує детального вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні десятиліття, незважаючи на прорив у технологіях та підвищення продуктивності виробництва продовольства, їжа – основне джерело всіх людських потреб – перебуває поза межами досяжності близько мільярда людей в усьому світі. Продовольча безпека є однією з найважливіших складових економічної безпеки. Під продовольчою безпекою слід розуміти такий стан економіки, при якому незалежно від кон'юнктури світових ринків гарантується стабільне забезпечення населення продовольством у кількості, що відповідає науково обґрунтованим параметрами (пропозиція), з одного боку, і створюються умови для підтримки споживання на рівні медичних норм (попит) – з іншого.

На думку О. І. Гойчука, продовольча безпека – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання і розвиток нації, особи, сім'ї, стійкий економічний розвиток. На його погляд усі

потреби людини в узагальненому вигляді дослідники розподілили на 13 груп, серед яких на першому місці є продукти, питна вода та безалкогольні напої, що споживаються вдома, і на другому місці – ті самі категорії, але які споживаються в закладах ресторанного господарства, на третьому місці – житло [1, с.62–70]. Проблема продовольчої безпеки, як справедливо зазначає О. І. Гойчук, не має кон'юнктурного характеру. Вона буде існувати доти, поки є держава, визначальним фактором сили і авторитету якої є підтримання відповідного рівня продовольчої безпеки. Підтвердженням цього є правове забезпечення та постійна увага до проблем продовольчої безпеки в країнах ЄС.

Дещо по-іншому трактують це поняття О. В. Кочетков, Р. В. Марков, які вважають, що продовольча безпека – офіційно прийняте у міжнародній практиці поняття, яке використовується для характеристики стану продовольчого ринку країни або групи країн, а також світового ринку. Експерти Продовольчої та сільськогосподарської організації об'єднаних націй (ФАО) пропонують продовольчу безпеку розглядати як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів планети, країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного та здорового способу життя [2, с.142–148].

З іншого боку, як зазначає О. Чечель, продовольча безпека – це стан захищеності продовольчих інтересів особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, при якому забезпечується коректно вимірюваний вплив факторів за наявності інформаційного середовища, охорони довкілля, прогнозування ситуації, що дозволяє забезпечувати функціонування людини, економіки та промисловості, контролювання кризових ситуацій та забезпечення всіх верств населення якісними продуктами в достатній кількості [3, с.15].

Продовольча безпека країни за визначенням ФАО – це система, яка чітко функціонує для забезпечення всіх прошарків населення харчовими продуктами за прийнятими фізіологічними нормами за рахунок власного виробництва та необхідного імпорту тих продуктів харчування, для виробництва яких немає внутрішніх умов. Останнім часом посилилась роль національної продовольчої безпеки у системі світової продовольчої безпеки. Продовольчу безпеку можна розглядати як забезпечення певного рівня вітчизняного виробництва, що побудовано на засадах або повного самозабезпечення країни, або підтримки критичного мінімуму виробництва продовольства [3, с.2–4].

За твердженням Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН «продовольча безпека існує в тому разі, якщо всі люди в усі часи мають фізичний і економічний доступ до достатньої кількості безпечної і поживної їжі, що відповідає їх дієтичним та харчовим вподобанням, для забезпечення активного і здорового життя». Відповідно до визначення продовольчої безпеки в міжнародних угодах, це «такий стан економіки, при якому всім і кожному гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших продуктів у якості, асортименті та обсягах, достатніх для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я та відтворення населення країни» [4, с.143–153].

Головна мета досягнення продовольчої безпеки – гарантоване та стійке постачання переробних підприємств сировиною, а населення – продовольством, не схильне до впливу зовнішніх і внутрішніх несприятливих умов. Досягнення продовольчої безпеки передбачає вирішення низки завдань, які характерні для певної країни, регіону, тощо. Проблеми продовольчої безпеки на глобальному (світовому) рівні вирішують міжнародні організації та спеціалізовані органи (ФАО, СОТ, Комітет з продовольчої безпеки тощо). Найважливіша їх функція – сприяння стабілізації економіки держав з метою забезпечення необхідного рівня розвитку в людському вимірі. Виконання функцій здійснюється за допомогою чітко поставлених завдань та принципів формування продовольчої безпеки, які наведені на рис. 1.

Як показано на рис. 1, для виконання поставлених завдань щодо формування продовольчої безпеки характерні наступні принципи:

- 1) принцип соціальності (передбачає цільову спрямованість цієї системи та кожної її складової на задоволення харчових потреб людини);
- 2) принцип комплексності (означає одночасний вплив на всі складові системи);

- 3) принцип – системність (передбачає всебічний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів проблеми продовольчої безпеки);
- 4) принцип – адекватність (полягає у виборі регуляторів, що пов’язано з неоднозначністю їх дії на різних етапах розвитку економічної системи та в умовах зміни кон’юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків);
- 5) принцип інформаційності (інформаційне забезпечення стану продовольчої безпеки) гарантує кожному право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість та безпечність харчових продуктів. Кожен має право на поширення такої інформації, вона ніким не може бути засекречена тощо.

Рис. 1. Забезпечення продовольчої безпеки

Агропродовольча сфера є одним з об’єктів управління аграрної політики, на який покладається завдання формування пропозиції на продовольство. Одночасно потрібним є формуванням попиту на нього, тому у цьому випадку необхідним є системний підхід, який передбачає визначення пріоритетів за кожним напрямом аграрної політики з подальшим їх розглядом у взаємозв’язку. Заходи щодо аграрних товаровиробників та переробних підприємств доповнюються заходами щодо підприємств сфери торгівлі і населення.

Продовольча безпека формується на основі холистичного підходу, який передбачає тісний взаємозв’язок між усіма складовими зазначеного процесу.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1379 затверджено Методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки [5, с.34]. При цьому індикаторами продовольчої безпеки визначено:

- 1) добову енергетичну цінність раціону людини, що визначається як сума добутків одиниці маси окремих видів продуктів, які споживаються людиною протягом доби, та їх енергетичної цінності, граничний (пороговий) критерій встановлений у 2500 ккал на добу, при цьому 55,0% добового раціону повинні забезпечуватися за рахунок споживання продуктів тваринного походження;
- 2) забезпечення раціону людини основними видами продуктів, що визначається як співвідношення між фактичним споживанням окремого продукту та його раціональною нормою;

- 3) достатність запасів зерна у державних ресурсах, що визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному продовольчому резерві та обсягами внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, граничним (пороговим) критерієм для цього показника вважається його 17,0% рівень, що відповідає 60 дням споживання;
- 4) економічну доступність продуктів, що визначається як частка сукупних витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств, граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 60,0% рівень;
- 5) диференціацію вартості харчування за соціальними групами, що відстежується в динаміці та розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20,0% домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування 20,0% домогосподарств з найменшими доходами;
- 6) ємність внутрішнього ринку окремих продуктів, що відстежується в динаміці та визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту та середньорічної чисельності населення;
- 7) продовольчу незалежність за окремим продуктом, що визначається як співвідношення між обсягом імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку, граничним (пороговим) критерієм для зазначеного показника вважається його 30,0% рівень.

Враховуючи безліч завдань, що визначають проблему продовольства, а також складність їх вирішення, можна зробити висновок про те, що продовольча безпека країни забезпечується сукупністю економічних та соціальних умов, пов'язаних як з розвитком сільського господарства та всього агропромислового комплексу, так і з загальним станом національної та світової економіки.

Головна мета досягнення продовольчої безпеки – гарантоване і стійке постачання переробних підприємств сировиною, а населення – продовольством, не схильне до впливу зовнішніх і внутрішніх несприятливих умов. Воно не повинно бути вразливим навіть в умовах зростання цін, браку валюти, ембарго на поставки ззовні.

Найважливішими умовами досягнення продовольчої безпеки є:

- потенційна фізична доступність продуктів харчування для кожної людини (наявність їх і пропозиція в достатній кількості);
- економічна можливість придбання продовольства усіма соціальними групами населення, у тому числі і незаможними (платоспроможність споживчого попиту);
- споживання продуктів високої якості в кількості, достатній для раціонального харчування.

Залежно від суб'єктів, які вирішують проблему, і виконуваних функцій розрізняють сім рівнів продовольчої безпеки: глобальний, субрегіональний, міждержавний, державний, місцевий, груп населення та сімейний (домашні господарства).

Проблеми продовольчої безпеки на глобальному (світовому) рівні вирішують міжнародні організації та спеціалізовані органи (ФАО, СОТ, Комітет з продовольчої безпеки тощо). Найважливіша їх функція – сприяння стабілізації економік держав з метою забезпечення необхідного рівня розвитку в людському вимірі. Виконання функцій здійснюється за допомогою:

- розробки і реалізації довгострокових програм та проектів, способів – потенціалу нарощування обсягів продовольства;
- створення запасів і організації допомоги у випадку несприятливих економічних та екологічних явищ.

На субрегіональному рівні продовольчої безпечності відповідні органи і Форуми сприяють економічному розвитку спілок та блоків, інших об'єднань держав, вирішують завдання поліпшення якісних параметрів продовольчого забезпечення. Типовим формуванням такого роду є Європейський союз.

Міждержавний рівень проблеми продовольчої безпеки визначається функціонуванням міждержавних угод щодо питань солідарної поведінки держав у галузі торгівлі, ціноутворення, стандартизації продукції, якісних параметрів та інших суб'єктів, які вирішують проблему на цьому рівні, повинні бути добре організованими.

Організаційно впорядковані, стабільно функціонують та визначають стан продовольчої безпеки як національного, так і більш низьких рівнів суб'єктів державного рівня. До них відносяться уряд і органи законодавчої влади. Їх діяльність спрямована на стабільність економічного розвитку, формування державних фондів та забезпечення балансу попиту і пропозиції на внутрішньому продовольчому ринку.

На місцевому рівні продовольчу безпеку повинні забезпечувати суб'єкти територіального управління (область, муніципалітет, район) за допомогою постачання продуктами, контролю за їх якістю та створення умов населенню для отримання доходів. Суб'єктом, визначальним продовольчу безпеку на рівні груп населення, виступають соціальні групи, завдання яких – забезпечити доходи, необхідні для науково обґрунтованого споживання. На сімейному рівні в якості суб'єкта, який забезпечує продовольчу безпеку, виступають домашні господарства, функція яких – придбання та використання продуктів, організація збалансованого харчування.

Усі рівні продовольчої безпеки взаємопов'язані та взаємозалежні. Оптимальний варіант вирішення продовольчої проблеми, на думку автора статті, це узгоджені дії суб'єктів усіх рівнів, хоча частина їх може також вирішувати конкретні завдання. Наприклад, скорочення кількості людей які недоїдають і викорінення голоду залежать від діяльності суб'єктів усіх семи рівнів, а досягнення максимального самозабезпечення і нормативного споживання продуктів харчування визначають співтовариства від четвертого до сьомого рівня.

Висновки і перспективи подальших розробок. Процес формування продовольчої безпеки передбачає тісний взаємозв'язок між агропромисловою, сільськогосподарською, продовольчою, зовнішньоекономічною політикою, діяльністю щодо забезпечення якості і безпеки продовольства та раціонального харчування населення. Вплив на агропродовольчу сферу, яка формує пропозицію на продовольство, доповнюється заходами стимулювання попиту на нього шляхом реалізації соціальних програм, метою яких є забезпечення достатнього рівня харчування усіх категорій населення, забезпечення ефективної зайнятості, демонополізації продовольчого ринку, здійснення цінової політики щодо обмеження рентабельності та торговельних націнок на базові продукти харчування до економічно обґрунтованого рівня.

Список використаної літератури

1. Гойчук О. І. Продовольча безпека в Україні і світі / О. І. Гойчук. – К.: Наукметодцентр аграрної науки, 2003. – 114 с.
2. Кочетков О. В. Формування системи показників продовольчої безпеки України / О. В. Кочетков, Р. В. Марков // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С. 142–148.
3. Гордеев А. В. Продовольственная безопасность России / А. В. Гордеев, А. И. Алтухов, Д. П. Вермель // Аграрная наука. – 1999. – № 9. – С. 2–4.
4. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі / Р. М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 143–153.
5. Деякі питання продовольчої безпеки: Постанова Кабінету Міністрів України № 1379 від 5 грудня 2007 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 93. – 34 с.
6. Чечель О. М. Прогнозування розвитку сільського господарства і АПК у забезпеченні продовольчої безпеки території: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук спец. 08.07.02 «Економіка сільського господарства і АПК» / О. М. Чечель. – Суми, 2006. – 15 с.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2014.